

Skelbiame Niu Jorko Sirakūzų universiteto profesoriaus, religijotyrininko Philipo P. Arnoldo spaudai rengiamos knygos „Prigimtinės religijos“ ištrauką, kuri, kaip ir daugelis šio žurnalo numerio temų, skirta vietos problematikai. Šį sykį jos aptarimui pasitelktas religinis kontekstas.

P. P. Arnoldo tyrimų sritis – Amerikos vietinių gyventojų tradicinė kultūra, ikikolumbinės civilizacijos ypatumai ir irokėzų genčių tradicijos. Šio autoriaus jau paskelbtos studijos: „Kaip valgomas kraštovaizdis: actekai ir europietiškoji Tlalokano okupacija“ (*Eating landscape: Aztec and European Occupation of Tlalocan*, 1999), „Šventieji kraštovaizdžiai ir kultūros politika – medžio sodinimas“ (*Sacred Landscapes and Cultural Politics-Planting a Tree*, 2001).

Religija kaip įsibuvimas

Philip P. ARNOLD

Kraštas – tai prigimtosios būties visuminis veiksnys. Pirmiausias prigimtinių religijų (*Indigenous religions*) požymis – ryšys su kraštu. Krašto reikšmė – apskritai būtinas prigimtinumo sąvokos dėmuo, o šiaip ji priklauso ir nuo tradicijos, ir nuo krašto. Prigimtinės religijos nusako, kaip skirtingos gyventojų grupės visame pasaulyje yra susiję su atitinkamų vietų šventąja dvasia. Bet kuri prigimtinė bendruomenė tiek materialiai, tiek dvasiškai yra palaikoma atitinkamos fizinės aplinkos. Santykių su kraštu bei su kitomis krašte gyvenančiomis būtybėmis religinę strategiją prigimtinės tautos nustato per kelias gyventojų kartas. Prigimtinės praktikos – tai senoviniai būdai giliai pažinti vietą ir perprasti, kaip žmogui geriausia joje gyventi. Taigi prigimtinumas – tai religinis ryšys su kraštu. Religinė nuostata krašto atžvilgiu lemia ir žmonių santykius su kraštu. Pavyzdžiui, tokia ekonominė veikla kaip medžioklė, rinkimas, ūkininkavimas ir t.t. pirmiausia remiasi būtent atitinkamomis religinėmis nuostatomis. Sąvoka *prigimtinis* reiškia dvasinį, arba religinį, ryšį su tam tikru kraštu. Prigimtiškumą sudaro tiek materialinis, tiek dvasinis išmanymas, užtat ekonominis, gimininis, politinis bei estetinis santykiai su kraštu tiesiogiai remiasi apeiginiu bei mitiniu krašto suvokimu. Kraštas pasireiškia kaip gyva esybė ir, kaip šeiminkas svečius, priima kuo įvairiausias kitas gyvas būtybes. Sugyvenimas bei sąveika su šia esybe – pati prigimtinio religinio gyvenimo šerdis.

Ir pačios prigimtinės religijos priklauso kraštui kaip jo gyva tikrovė. Šis krašto gyvybingumo palaikymas – tai kertinė prigimtinių bendruomenių vertybė. Žmogiškosios tapatybės plotmėje priklausymas kraštui atsispindi kaip narystė grupėje, klane, gentyje arba tau-

tiškumas. Būtent kraštas prigimtinius žmones padaro tuo, kas jie yra, tiek kaip asmenys, tiek kaip bendruomenė. Kraštas be paliovos byloja žmogui, vis pakuždėdamas geriausius būdus, kaip jam išlikti šio krašto žmogui. Tai bene ryškiausia prigimtinių religijų ypatybė, reikalaujanti mūsų nusiteikti naujai religijos kaip įsibuvimo sampratai.¹ Religija iš esmės nurodo, kaip žmogus gali prasmingai apsigyventi pasaulyje, tiek materialiu, fiziniu, tiek mitiniu, dvasiniu būdu (tai, ką Longas vadina „religijos materialumu“). Prigimtinių religijų materialumas – tai kraštas kaip gyva esybė, kuria remiasi visa, kas gyva. Vadinasi, kraštas yra neatskiriamas nuo kitų gyvų būtybių ar būties dėmenų. Dangus, požemiai, oras, gyvūnai ir t.t. – visa dalyvauja krašto gyvenime.

Šią krašto gyvumo ypatybę dažnai pabrėžia prigimtinės bendruomenės. Žemė paprastai vadinama Motina Žeme, Gimdytoja. Krašto gyvumas tokiu atveju pabrėžiamas kaip esminė ypatybė, kuria remiasi žmonių bendruomenė. Žodžiai, kuriais prigimtinės tautos vadina pačios save, dažniausiai reiškia maždaug „šios vietos žmonės“, ar „vietiniai“, arba „žmonės, kurie čionai buvo sutverti“.² Visais savo atžvilgiais jų kultūra priklauso nuo vietos, kurioje kilo, bei vietos, kurioje gyvavo. Suvokimas save esant šios vietos prigimtąja tauta remiasi suvokimu savo aplinkoje gyvenant nuo pasaulio pradžios. Pavyzdžiui, kosmogoniniai mitai dažniausiai atskleidžia, jog prigimtinė tauta koku nors esminiu būdu yra susijusi su vieta. Arba žmonės savo vietoje atsirado išėję iš po žemių, arba nusileido iš dangaus. Tokie mitai – ne tuščios fantazijos, kaip kad nūdien tūlam atrodo, bet pasakojimai apie pradžią, orientuojantys bendruomenę į savo gimtąjį kraštą.³

Akademiniai mokslai, tiek humanitariniai, tiek socialiniai bei gamtos, pabrėždami žmogiškojo išradin-gumo reikšmę formuojantis prigimtinėms kultūroms, neretai pamiršta svarbiausią jų tapatybės dėmenį – tai, kad pats kraštas byloja žmogui ir daro jį priklausantį būtent šiam kraštui.⁴ Religijotyros požiūriu, visai priimtina, netgi įprasta, jog pats kraštas byloja žmogui ir bendrauja su juo. Visų religijų pradžia yra kokia nors hierofanija, t.y. šventybės pasireiškimas. Hierofanija yra iš esmės nepaprasta, tačiau kartinė ir pamatinė materialaus pasaulio sampratai. Aplinkos bylojimas žmogui ir šiaip yra būtina sąlyga joje apsi-gyventi; jis steigia pasaulį, kaip pasakytų Eliade. Pasak jo, prasmingas kraštovaizdis – tai suprantamo pasau-lio sinonimas. Žiūrėti į prigimtinę kultūrą vien iš žmo-gaus pozicijų, antropocentriškai, reiškia laikyti ją vien žmogaus kūrinium, o ne paties krašto, kuriame ji iškilo, augalu. Antropocentriškas požiūris į prigimtinę reli-giją yra visiškai netinkama interpretacijos perspekty-va, išleidžianti iš akių esmines jos ypatybes. Religinis jautrumas kraštui kaip gyvai esybei yra lemiamas ir pačios „prigimtinumo“ sąvokos gyvavimui bei moks-liniam integralumui. Prigimtinę religiją pagimdo vieta – ne atvirkščiai (ne vieta atsiranda kaip prigimtinės bendruomenės projekcija). Antropocentrisis požiūris į religiją daugiau atspindi imigrantų religines vertybes. Prigimtinė religija – ne žmogaus sielos projekcija į kraš-tą, ne žmogiškųjų vertybių atspindys tuščiam krašto paviršiuje. Prigimtinėi religijai krašto gyvenimas yra pirmesnis už žmonių bendruomenę. Prigimtinėi nuos-tatai kraštas yra visuminis veiksnys, o žmogus kraštui tėra visais atžvilgiais atsitiktinis. Norėdamas suvok-ti ir deramai įvertinti prigimtinės religijas šiuolaikinis žmogus pirmiausia turi suprasti, jog būtent kraštas yra aktyvioji žmonių atsiradimo sąlyga – ne atvirkščiai. Žmogus šiame pasaulyje ir šioje vietoje visai nėra būtin-as. Šiuolaikinės antropocentrinės religinės pažiūros dažniausiai teigia kaip tik priešingai: kraštovaizdį ešą kuria žmogus. Tačiau, prigimtinio požiūriu, žmogus anaipatol nėra svarbiausias kultūrinės kūrybos veiks-nys, toli gražu. Iš tikrųjų žmogaus gyvenimo laimė tam tikroje vietoje priylgsta jo sugebėjimui prisitaikyti prie to, kas jau buvo prieš jam čia pasirodant.

Ir kaip kad anksčiau tyrinėtojų yra pastebėta, jog prigimtinė religija išreiškia pirminį religingumą apskritai, taip aš teigiu, jog *religija kaip įsibuvimas* yra iš esmės būdinga bet kokiam religingumui. Kiekviena religija turi savo tėvynę: vietą, kuri vertinama aukš-čiau už visas kitas. Tačiau dėl vienokių ar kitokių priežasčių religinės bendruomenės kartais atsiduria diasporoje. Tėvynę ir, savo ruožtu, pirmą pradės hie-rofanijos vietą pasiekti pasidaro sunku. Tai iš esmės

pakeičia žmogaus santykį su šventybe ir kraštu. Prieš palikdamas savo namus visos religijos buvo prigim-tinės. Tačiau nuo Didžiųjų atradimų amžiaus vietos praradimas tapo tik dar labiau išaukštintas. Ir požiū-ris į Dievą kaip esantį anapus pasaulio, kone visiškai svetimą žemiškajai žmogaus gyvenimo pusei, tik dar labiau užaštrėjo.

Gyvo krašto religinė vertė

„Visais savo dėmenimis mūsų kultūra kyla iš žemės. Mūsų religija kyla iš kukurūzų ir pupų derliaus, taip gyvybiškai svarbaus mūsų bendruomenei. Tad net jei žmogus iškeliauja svetur užsidirbti pinigų, jis niekuo-met nepamiršta, kad jo kultūra dygsta iš žemės“.⁵

Prigimtinė religinė krašto vertė pasireiškia kuo įvai-riausiais būdais. Ką tik pacituoti žodžiai priklauso majų kiče gentainei, kovos už prigimtinės moterų teises aktyvistei Rigobertai Menchú. Ji ištare juos diskusijoje apie gimties apeigas ir apie tai, kaip šios apeigos susieja majus kiče su jų pasauliu – kaip kūdikis tampa viena su majais ir jų kraštu. Augdamas jis valgo žemės teikiamą maistą ir taip tolydžio virsta krašto dalimi. Vaikams skir-tų apeigų įvairiais jų gyvenimo tarpsniais tikslas ir yra suteikti šiam santykiui formą. Sveikas žmogaus kūnas – tai krašto pratąsa. Tai išreiškama pėrėjimo ritualais, kaip kad jie vadinami religijotyroje. Prigimtinės religijos tikslas – susieti žmogaus gyvenimą su gyvuoju kraštu. Susieti savo vaikus su kraštu – svarbus bendruomenės rūpestis, nes taip augančios kartos mokomos prisiimti atsakomybę už gyvą žemę. Iš čia taip pat ateina supra-timas, kad net jei kas nors tampa priverstas palikti savo prigimtąją bendruomenę, jo kiče tapatybė tebesiremia ryšiu su kraštu. Nors Menchú tekalba apie majų kiče kultūrą, jos reiškiamos vertybės tinka viso pasaulio pri-gimtinėms religijoms. Iš tikrųjų, jos nuostatos visame pasaulyje taip stipriai surezonavo, kad ji tapo pirmoji prigimtinės tradicijos moteris (ir apskritai atstovė), ga-vusi Nobelio Taikos premiją (1992 m.).

Rousbado (Pietų Dakota) lakotai gyvenimo savo krašte prigimtinę vertę išsako štai kaip. Knyga „Lakotų žinios apie žvaigždes: Lakotų žvaigždžių teologijos tyri-mai“ (*Lakota Star Knowledge: Studies in Lakota Stellar Theology*) pristato pagrindinį krašto pažinimo būdą per dangų. Žvaigždynų padėtys bei dangiškųjų būtybių veikla čia labai subtiliai susieti su Juodųjų Kalvų (*Black Hills*) kraštovaizdžiu ir žmonių veikla. Dangiškųjų būty-bių danguje atliekamas apeigas lakotai tuo pat metu atlieka žemėje. Geografo Wheatley žodžiais, tai „kos-mo-maginio mąstymo“ pavyzdys, kai dangus atsispin-di žemėje.⁶ Miestus tyrinėjančio Wheatley'o požiūris

nuo pačių lakotų skiriasi tuo, kad šio „atsispindėjimo“ priežastis – ne žmonių kūryba, o tikrosios krašto (t.y. Juodųjų Kalvų) esmės atpažinimas. Prigimtinės religijos supratimui svarbu atsižvelgti į tai, kad kraštas, kad ir koks platus būtų, negali būti atskiriamas nuo visų gyvų santykių kosmoso, kuriame jis tarpsta. Suvokti žemę kaip gyvą taip pat reiškia suvokti visos kraštą supančios bei maitinančios visatos materialias ypatybes.

„Lakotų žinias apie žvaigždes“ išleido Sintegleskos (*Sinte Gleska*) universitetas, jos autoriai teigia rašę knygą tiek jauniems lakotams, tiek neprigimtiniais skaitytojams, siekdami, – atskleidus, kaip lakotai suvokia žemės šventumą, – „įkvėpti juos atrasti savuosius tradicinius būdus pažinti žemę – ne kaip negyvos materijos gabalą, skriejantį tuščioje erdvėje, bet kaip mūsų motiną, gyvą ir šventą būtybę“. Jų žinia pasigirsta labai laiku. Išsiugdyti religinį jautrumą kraštui kaip gyvai esybei šiuolaikinio pasaulio gyventojams nepaprastai svarbu, kad jie patirtų žemę kaip kažką daugiau nei vien „gamtinų resursų“ šaltinį. Būtent antropocentriška krašto samprata atvedė mus ant susinaikinimo bedugnės krašto. Pati modernybė kaip tokia pažadino žemės atgimimo ilgesį. Žmonės įprato save laikyti visiškai pasaulio valdovais, o ne žiūrėti į save kaip atsitiktinius jame, kaip teigia prigimtinės religijos. Šio prieštaravimo branduolys – prarastas religinis jautrumas. Ar savo kasdieniam gyvenime žmogus begirdi kraštą kaip gyvą esybę? Sėkmė pereinant prie gyvesnės vertybių sistemos priklauso nuo to, ar žmogui pavyks įsisąmoninti, kad žemė nėra skirta tenkinti jo poreikiams, o priešingai – tarsi jis yra pasaulyje tam, kad tarnautų pasauliui. Šiuolaikiniai žmonės pamiršo šią esminę religinę vertybę ir atsidūrė bene visiškoje opozicijoje su prigimtinės religijos vertybėmis – nepaisant jau 500 metų glaudžių kultūrinių kontaktų. Šiaip ar taip, esama tam tikrų ypatingų priežasčių, kodėl „religija“ nusigręžė nuo prigimtinės perspektyvos.

Prigimtinės religijos: šventybė ir buitis

Prigimtinis religinis pažinimas yra tiesiogiai susijęs su kitomis pažinimo rūšimis – visi jie atskleidžia mums, kaip veikia materialusis pasaulis. Šventoji žemė nėra kaip nors fiziškai ar konceptualiai atskirta nuo materialios žemės, kaip mitybos bei visų kitų kasdienių išteklių, reikalingų žmogaus išlikimui, šaltinio. Prigimtinis jautrumas mato, jog religinis pažinimas ir praktinis pažinimas yra tarpusavyje susiję ir priklausomi. O tai kartu yra svarbus skirtumas nuo ankstesnės religijotyros metodologinių prielaidų. Pasak Eliade's, šventybė (*sacred*) yra griežtai skirtinga nuo buities (*profane*).⁷ Tuo tarpu

prigimtinėms religijoms tiek šventybė, tiek buitis – abu yra vieno ir to paties gyvo kraštovaizdžio dėmenys. Kadangi jiedu sugyvena tame pačiame gyvame kraštovaizdyje, „šventumas“ ar „buitiškumas“ priklauso tik nuo vietos ir laiko. Tai, kas vienu metu suvokiama kaip šventa, kitu metu gali būti laikoma buitiška. Pavyzdžiui, apeigų vieta, kuri suvokiama kaip šventa vienu metų laiku, kitu metų laiku gali būti panaudojama medžioklei, maisto rinkimui bei auginimui ir t.t. Spraga tarp šventybės ir buities gerokai išsiplėčia tuomet, kai žmonės pajunta poreikį pastoviai vienas vietas priskirti šventybei, kitas buičiai.

Juodasis Briedis (*Black Elk*), irgi perteikdamas lakotų religinį požiūrį, Juodąsias Kalvas vadina visų švenčiausia vieta pasaulyje. Tačiau tuo pat metu jis Juodąsias Kalvas vadina ir „maisto sandėliu“, ir gydykla, kur žmonės ateina susirgę. Juodosios Kalvos – tai ir vieta, kur siekiama patirti regėjimą ir taip įgyti šventų žinių, ir medžioklės vieta, ir didžiųjų gydomųjų galių turinti vieta. Šiuolaikiniame pasaulyje jos būtų išskirtos kaip 1) šventykla, bažnyčia ar mečetė, 2) maisto krautuvė ir 3) ligoninė – trys visiškai skirtingos žmogui visiškai pavaldžios įstaigos. Tačiau prigimtiniam žmogui šios švento kraštovaizdžio ypatybės tiesiog mena jo reikšmę visais žmogaus būties atžvilgiais. Šventumo ir buitishkumo priešprieša prigimtinėi religijai tėra santykinė. Nors tam tikru metu kraštovaizdyje ši priešprieša tampa svarbi, ne mažiau svarbu suvokti, jog niekas materialiam pasaulyje nėra iš esmės šventa ar buitishka. Vakarų tradicija izoliuoti tam tikras vietas nuo žmogaus gyvenimo kaip vien šventas ar vien buitishkas prieštarauja prigimtinės religijos požiūriui. Šventai vietai reikalingas ir žmogus, ir ryšys su visomis kitomis gyvomis būtybėmis. Buities vietai irgi reikalingos gyvos būtybės. Kaip sakytą, kadangi kraštas yra gyvas, jis apima savimi visas vertybines priešpriešas: gėrį ir blogį, šventybę ir buitį, gyvenimą ir mirtį, dieną ir naktį. Visos gyvos būtybės turi šias priešpriešas savyje.

Lévi-Straussas yra sakęs, jog mitologijoje gyvenimas eina per tarpininkaujamas priešpriešas.⁸ Panašiai ir krašto gyvenimas prigimtiniam žmogui reiškiasi per priešpriešas. Galima šias priešpriešas prilyginti gėriui ir blogiui arba šventybei ir buitishkumui, jei tik turėsime omeny, kad šios priešybės – tai ne kažkokios dvi savarankiškos esmės, o nepaliaujamas dinamiškas santykis. Tai prigimtinę religiją skiria nuo Vakarų religijos, kur priešingos jėgos dažnai suprantamos kaip savarankiškos ir nepriklausomos viena nuo kitos.⁹ Ir būtent suvokimas kraštą esant gyvą esybę prigimtiniam žmogui suveda šias priešybes į vieną nedalomą tikrovę. Pavyzdžiui, dangaus kūnai irgi sudaro priešybes, savo ruožtu dienos ir nakties, žiemos ir vasaros,

drėgmės ir sausos sąveika sukuria visą gyvą pasaulį. Kraštas, kaip gyvybės apraiška, materializuoja visas abstrakčias „didžiųjų“, ar „globalinių“, religijų teologines sąvokas.

Šiaip jau ne patys žmonės nusprendžia save apibrėžti esant prigimtinis ir susiranda sau šventas vietas, iš kurių jie ešą kilę. Kiekviena žmonių bendruomenė turi savo kilmės vietą – savo tėvynę. Kiekviena tauta turi savo šventą vietą, kuri yra jos namai, kur pats kraštas jai kalba ir suteikia giliausią supratimą, kas ji yra. Nors šiais laikais dauguma religingų tautų nebegyvena savo šventose vietose. Dažniausiai religingos tautos šventoji žemė yra atsidūrusi kokioje nors tolimoje svetimoje šalyje, todėl ji beveik neturi galimybės kasdienybėje būti susijusi su savo hierofanija. Be to, daugelis religingų tautų su savo šventąja žeme nebėra susijusios jau ilgą laiką, paprastai dėl kokių nors praeityje įvykdytų užkariavimų. Todėl dauguma religinių tradicijų, bent jau Vakaruose, yra imigrantės, ateivės. „Didžiosios“, arba „globalinės“, religijos ilgainiui išrutuliojo atitinkamas strategijas, kurių dėka šventybė ėmė suvokti kaip nepriklausomą nuo krašto, netgi priešingą kraštui, kuriame jos pačios buvo apreikštos. Taip, ypač XV a., „religija“ apskritai ėmė nuvertinti šventą, gyvą krašto prigimtį, o neretu atveju – ir visą materialųjį pasaulį kaip gyvą esybę. Krašto šventumas ėmė įgauti istorinę prasmę – nebe kaip nuolatinės, bet kaip kažkada įvykusios hierofanijos vieta. Taip imigrantinėse religijose susiformavo samprata, kad šventybė kažkada tolimoje praeityje tam tikroje vietoje (kuri paprastai ir tebe laikoma šventa) yra pasireiškusi kaip hierofanija ir kaip tokia čia daugiau nebesapreikškia.¹⁰ Tokia istoriška hierofanija gali įgauti kuo įvairiausių pavidalus, bene ryškiausi pastarųjų laikų pavyzdžiai būtų nacionalizmas, fundamentalizmas ir milenializmas (tūkstantmetininkai). Tai vis ištikimybė tam tikrai *idealiai* žmonių bendruomenės būklei tam tikroje vietoje, užuot paisyus pačios gyvos vietos būklės.

Tuo tarpu prigimtiniai žmonės, priešingai, puoselėja ištikimybę savo religiniam kraštovaizdžiui – tiek tiesiog būdami jame, tiek ne. Skirtumą tarp prigimtinės ir imigrantinės religinių orientacijų sudaro ne vien tai, ar gyvenama savo tradiciniame krašte, ar ne. Pagrindinis skirtumas tarp jų – koku mastu kraštas kaip gyva esybė persmelkia jų savivoką, arba kaip glaudžiai vieta ir žmogus yra tarpusavyje gyvybiškai susiję. Šį skirtumą taip pat atspindi skirtinga „šventųjų raštų“ reikšmė „didžiosiose“, ar „globalinėse“, religijose ir „sakininės tradicijos“ reikšmė – prigimtinėse religijose. „Didžiosiose“, ar „globalinėse“, religijose teksto autoritetas daug didesnis. Prigimtinės religijos paprastai išvis neturi „šventųjų tekstų“, o jei ir turi, tai jų reikš-

mė daugiau apeiginė.¹¹ Vis dėlto skyrimas prigimtinių ir imigrantinių religijų kaip turinčių savo tekstus ar jų neturinčių sudaro klaidingą įspūdį, tarsi prigimtinės religijos būtų betekstės – stokojančios esminio autentiškos religijos dėmens. Man atrodo svarbiau pabrėžti kitą santykinį kriterijų, nustatantį skirtumą tarp šių tipų religijų, – tai šventybės *artumas*.

Religijotyroje šventybės vieta yra suvaidinusi reikšmingą vaidmenį siekiant apibrėžti religijos kilmę bei vystymąsi. Otto, Van der Leeuw ir kiti – visi pripažino, kad religija kilo iš tiesioginio šventybės patyrimo ir kad šiuolaikiniai šio reiškinio pavyzdžiai akivaizdžiausi „primitiviosiose“ tautose. Panašiai prigimtinės religijos šventybė yra arti žmogaus. Šventos būtybės, tos būtybės, kurių atsakomybei yra pavedamas visas gyvenimas, nuolat bendrauja su žmogumi. Tarp įvairių būtybių rūšių ryšiai tokie glaudūs, kad jos vadinamos familiariais vardais. Žmonės su kitų rūšių būtybėmis net gali būti bendravardžiai. Visa tai pabrėžia artimo, asmeniško santykio su visomis gybybę teikiančiomis dvasinėmis būtybėmis vertę. Pavyzdžiui, kasdieniam krašto gyvybingumui lemtingą reikšmę turi protėviai. Mirusieji, tebegyvenantys krašte kitu būdu nei gyvieji ir periodiškai apsilankantys pas gyvuosius, dažnai vaidina reikšmingą vaidmenį kasdieniame žmonių gyvenime.

Imigrantinės religijos jaučia kur kas mažesnę poreikį teikti kraštui gyvybinę reikšmę, nes jų šventybė, dėl įvairių priežasčių ir įvairiais būdais, tapo iš pasaulio labiau patraukta. Studentams aš dažnai užduodu paprastą tai paryškinantį testą. Aš klausiu, „kur yra Dievas?“, o studentai juokdamiesi rodo pirštu į dangų. Tada aš klausiu, „kodėl Dievas yra danguje?“, ir studentai paaiškina, kad „Jis“ yra anapus. Iš tikrųjų, „Jis“ dažnai suvokiamas kaip esantis priešpriešoje su pasauliu.¹² Kitaip tariant, Dievas yra *otiosus*, t.y. pasitraukęs, pasišalinęs iš materialaus pasaulio. Dievas žmogui yra tolimesnis net už žvaigždes, už bet kokį tikrovėje regimą daiktą. Savo ruožtu Dievo šventumas yra labiau nutolęs laike nei bet kas, ką šią akimirką galima patirti. Imigrantinio tikėjimo tautoms tiltą per šią bedugnę tarp žmogaus ir šventybės ir tiesia tikėjimas.¹³ Šventybės artumas išreiškia esminį skirtumą tarp prigimtinės ir imigrantinės religijos orientacijų būtent krašto vertybės atžvilgiu. Tai geografinė atitinkamų pažiūrų bei motyvų skirtumo išraiška. Tai ne absoliutus skirtumas, nes, kaip kad ne kartą pabrėžiau, kiekvienas žmogus vienu ar kitu atžvilgiu yra prigimtinis. Tatai religinis mokymas žmogų paverčia imigrantu. Imigrantinės religijos reiškia prigimtinio jautrumo praradimą ir kartu prarastos vietos ilgesį, troškimą sugrįžti į tą žemę, kurioje apsiraiškė šventybė, – į šventąją žemę.

Religija kaip orientacija

Daugelis prigimtinių tautų, tiesą sakant, išvis prieštarautų sąvokų „prigimtinis“ ir „religija“ gretinimui. Jos norėtų atskirti savo tradicijas nuo imperialistinių religijų, kurios, pasitelkdamos „dvasingumo“ bei „tradicijos“ sąvokas, stengėsi jas sunaikinti. Prigimtinių tautų tradicijos pabrėžia gilų ir pastovų ryšį su kraštu, daug gilesnį nei vien ekonominis – net jeigu jos šiuo metu yra palikusios savo tradicinę tėvynę. Taigi sąvoka *prigimtinis* savaime mena prisirišimą prie krašto, įgaunantį religinę raišką bei turinį. Sakau tai todėl, kad visose religijose galima aptikti tą patį šventosios žemės pirmumo aidą (kitąsyk labai tolimą), pasigirstantį netikėčiausiais būdais. Dažnai (pavyzdžiui, Eliade's) jis apibūdinamas kaip ryšio su vieta nostalgija ir pasireiškia kaip piligrimystė į šventas vietas arba šiaip kelionės į vietas, laikomas religiška reikšmingomis dėl kokių nors senovėje ten nutikusių dalykų. Prigimtinėse religijose tokios šventos vietos iki šiol tebėra gyvybiškai svarbios ir palaikomos tokios apeigomis. Prigimtinių religijų požiūriu, kraštas iki šiol byloja, iki šiol apreiškia savo tautai reikšmingas žinias.¹⁴ Santykio su kraštu skirtumai tarp „didžiųjų“, ar „globalinių“, ir prigimtinių religijų tad gali būti suprantami kaip laipsniški, ir vis dėlto krašto vaidmuo kasdieniame religiniame gyvenime nubrėžia tarp šių religinių orientacijų griežtą ribą.

Viena iš pagrindinių kiekvieno visaverčio, doroviškai motyvuoto žmogaus pareigų yra teisinga nuostata pasaulio atžvilgiu. Pasak Charleso Longo, orientacija – tai sudėtingas savo vietos istorijoje, tradicijoje, kalboje, bendruomenėje, aplinkoje ir t.t. nustatymas.¹⁵ Prigimtinėse religijose savo nuostatos fizinio pasaulio atžvilgiu suradimas dažnai tiesiogiai siejamas su vaiko tapimu atsakingu, doru žmogumi. Pavyzdžiui, lakotai sako, kad pagarba pasaulio šalių dievybėms – tai bet kokios pagarbos, tiek kitam žmogui, tiek šventybei, pamatas. Kreipiantis į skirtingų kryptių dievybes, ilgainiui išsirutuliojo ištisa aibė įvairių apeiginių strategijų (kertinė tarp jų – Pypkės apeiga). Lakotams orientacija yra bet kokios pagarbos pamatas. Teisinga orientacijos kosmoso atžvilgiu reikšmė smelkte permelkia prigimtinių religijų apeigas. Orientacija nėra vien sentimentalus savo saitų pripažinimas širdyje. Prigimtiniame kontekste orientacija pasaulio atžvilgiu pasiekama fiziškai pašvenčiant save pasaulio šalims, dangaus kūnų judėjimui, metų laikų kaitai, gyvūnams, jūros srovėms ir t.t. Su šiais gamtos reiškiniais siejamos dvasinės būtybės yra materialaus pasaulio pagrindas. Nepripažinti šių šventų būtybių, kurios grindžia visą materialų gyvenimą, ir nepasveikinti jų

šventomis apeigomis ne tik reikštų nepagarbą, bet ir būtų nepraktiška.

Orientacija šventų vietų atžvilgiu giliai reikšminga visoms, ne tik prigimtinėms religijoms. Be šventų vietų išvis nebūtų „religijos“. Iš visko, ką žinome apie žmonijos istoriją bei kultūrinę geografiją, aiškiai matyti, kad be šventų vietų vadinamosios „religijos“ nebūtų nė atsiradę. Per visą religijų istoriją šventybė materialiu pavidalu yra pasireiškusi daugybei kuo įvairiausių žmonių. Pasak Eliade's, esmiškai viskas vienu ar kitu metu buvo tapę šventybės apsišvieškimo vieta. Jeruzalė, Ararato kalnas, Meka tėra vos keli šventųjų vietų pavyzdžiai. Hierofanijos visame pasaulyje yra kertiniai, steigiamieji religiniai įvykiai. Anot Eliade's, jie steigia pasaulį kaip vietą, kurioje galima būti. Be savo hierofanijos žmonių bendruomenė negali pasaulyje prasmingai būti. Tokie šventybės apsišvieškimai tad yra bet kokios žmonių bendruomenės atsiradimo sąlyga. Savo ruožtu, be hierofanijos nebūtų įmanoma orientacija kosmose.

Vis dėlto tarp to, kaip šventąją vietą supranta „didžiosios“, arba „globalinės“, religijos ir prigimtinės religijos, esama svarbaus skirtumo. Nors išskylant tokioms „didžiosioms“ religijoms kaip krikščionybė, budizmas, islamas ir kt. šventosios vietos suvaidino svarbų vaidmenį, joms iš savo tėvynės plintant po pasaulį, vietos reikšmė apskritai ėmė mažėti. Palikus savo gimtinę, religijos dėmesio židinys persikėlė nuo šventos vietos prie švento rašto (Biblija, Koranas ir t.t.). Šių didžiųjų religijų šventyklos pavirto išskirtomis iš aplinkinio kraštovaizdžio, izoliuotomis vietomis. Tuo tarpu prigimtinės religijos savo dėmesį telkia būtent į šventą kraštovaizdį. Užuoat išskyrus iš aplinkos izoliuotą šventyklą, apeigomis siekiama pabrėžti kraštovaizdžio vientisumą, integralumą. Taip pat nėra tokių šventų tekstų, kurie prigimtinių žmogų atskirtų nuo materialaus pasaulio. Veikiau jau pats kraštovaizdis ir tos šventos būtybės, kurios apsišvieškia kraštovaizdyje, yra apeiginės veiklos objektai. Iš čia ir sakytinės tradicijos svarba.

Šventų vietų reikšmė prigimtinėse religijose ir religijotyroje iškelia imigrantinėms religijoms hierofanijų dilemą. Šventosios vietos religinis statusas imigrantui ryškiai skiriasi nuo prigimtinės religijos žmogaus. Žinoma, tam tikra šventumo samprata imigrantų kosmologijai irgi priklauso. Iš esmės ji yra susijusi su aukščiau aptartu šventybės nutolimu. Šiuo požiūriu, imigrantiškosios religinės orientacijos hierofanija yra ne čia, kur jie pastaruoju metu gyvena. Juos supantis aplinkinis pasaulis tėra gyvenamas vien prasimaitinimo prasme. Sekant Eliade, išeitų, kad imigrantinės religijos neišvengiamai gyvena buitishkoje, profanishkoje

erdvėje. Pavyzdžiui, imigrantai Jungtinėse Valstijose teturi mažai šventų vietų, jei turi išvis, tuo tarpu prigimtiesiems amerikiečiams jų esama ištiesai. Ši praraža tarp imigrantinės ir prigimtinės orientacijos krašto atžvilgiu itin išryškina šiuolaikinio religingumo skirtumus. Iš čia savo ruožtu matyti, kodėl krašto panauda, žemės nuosavybės teisė ir pan. visame pasaulyje prigimtinėms tautoms yra religinis klausimas, o imigrantams – vien ekonomikos bei politikos reikalas.

NUORODOS:

1. Mano knyga „Kaip valgomas kraštovaizdis: actekai ir europietiškoji Tlalokano okupacija“ (*Eating Landscape: Aztec and European Occupation of Tlalocan*) iš tikrųjų yra tyrimas, kuo skiriasi religija kaip įsibuvimas, kaip kad actekų atveju, ir religija kaip okupacija, kaip kad ispanų atveju. Tai tyrimas, kaip šios dvi „imperijos“ valdė savo vietas, – prigimtinės religijos (actekai) ir kolonijinės (ispanai, europiečiai) strategijų tyrimas.
2. Vardai, kuriais save vadino prigimtiniai žmonės, dažniausiai šaižiai kontrastuoja su vardais, kuriais juos praminė europiečiai. Per visą kontaktų ir konfliktų su europiečiais istoriją prigimtinėms žmonėms buvo prismetami niekinantys vardai, pabrėžiantys kultūrinio kontakto priešišumą. Deja, tokie vardai prigimtinėms grupėms dažnai prilipo, kadangi šitaip jie buvo vadinami savo priešų, tuomet klajojusių po šalį drauge su visokiais europiečių tyrinėtojais. Niekinantys vardai taip pat turėjo pateisinti europiečių buvimą kraštuose, kurie tradiciškai jiems nepriklausė.
3. Žr. Longo *Alpha: Myths of Creation*.
4. Čia reikia paminėti Jr. Vine Deloria knygą *For this Land: Writings on Religion in America*.
5. Iš knygos: I, Rigoberta Menchú: *An Indian Woman in Guatemala*, edited and introduced by Elisabeth Burgos-Debray. New York: Verso, 1984, p. 16.
6. Žr. Wheatley'o *Pivot of the Four Quarters: A Preliminary Enquiry into the Origins and Character of the Ancient Chinese City*. Aldine, 1971.
7. „Šventybė ir butiškas“ (*The Sacred and the Profane*) yra viena iš populiariausių Eliade's knygų apie religijos kilmę. Vis dėlto manęs asmeniškai ji nežavi, nes stengiasi įteigti klaidingą dichotomiją tarp jo vadinamų priešpriešų. Tiesą sakant, religiją jis kaip tik ir aiškina kaip bandymą įveikti šias priešpriešas. Tačiau toks modelis veikia tetinka Vakarų „didžiosioms religijoms“, bet ne prigimtinėms religijoms. [Lietuviškai knyga yra išleista pavadinimu „Šventybė ir pasaulietiškas“ (Vilnius, 1997). – Vertėjo pastaba.]
8. Ankstyvasis jo mintis apie priešpriešas žr. „Laukiniame mąstyme“ (Vilnius, 1997), prancūziškajame originale *La Pensée Sauvage*. Paris: Librairie Plon, 1962. Deja, šios jo ankstyvosios įžvalgos apie priešpriešų prigimtį pagimdė mokymą, vėliau pavadintą struktūralizmu. Deja todėl, kad tapdamas mokymu jos pavirto abstrakcijomis, atitraukusiomis jo mąstymą nuo čia aptariamų gyvų santykių.
9. Pasak Fernando'o Cervanteso, radikali parskyra tarp Dievo ir pasaulio, arba šventybės ir buities, Europoje buvo Naujojo pasaulio kolonizavimo teologinė pasekmė. Tai labai reikšminga istorinės raidos ypatybė. Žr. jo *The Devil in the New World: The Impact of Diabolism in New Spain*. New Haven: Yale University Press, 1994.
10. Jr. Vine Deloria knygoje *God is Red: A Native View of Religion* itin stipriai kritikuoja šiuolaikinę religinę istorijos sampratą, visiškai priešingą nei prigimtinę religiją. Įvairiais atžvilgiais joje ataidi Eliade's „Amžinojo sugrįžimo mitas“ (Vilnius, 1996), arba „Kosmosas ir istorija“, ypač skyrius, pavadintas „Istorijos siaubas“.
11. Rašto bei sakinės tradicijos reikšmei religijų istorijoje yra skirta ištiesa daugybė darbų.
12. Tai Amerikos kontekstas, o kitose pasaulio vietose studentų reakcija galėtų būti visai kitokia. Antai Japonijoje šis klausimas tikrai sukėlė visai kitokią reakciją. Japonų požiūris į atskirų dievų (*kami*) vietą daugiau prigimtinis, vis dėlto šventybės atstumo klausimas dėl nuolat pabrėžiamo šiuolaikinio ekonomikos vystymosi jau yra pasidaręs nebe toks aiškus. Šiaip ar taip, japoniškųjų vertybių, sudarančių japoniškosios kultūros pamatą, išsaugojimas japonams pirmiausia reiškia galimybę turėti savo šventą kraštovaizdį. Abstraktų gyvenimo supratimą teigiančių šiuolaikinių kultūrinių vertybių žlugdantis poveikis Japonijoje daug kam kelia rūpestį.
13. Čia gali būti paprieštarauta, jog tai atspindi vien amerikietiškas religines vertybes, anaipol nebūdingas visur kur. Vis dėlto tuo mastu, kuriuo jos yra susijusios su šiuolaikinėmis globalinėmis vertybėmis, jos gali būti laikomos visuotinėmis.
14. Pasak Jr. Vine Deloria, prigimtinis krašto suvokimas nebuvo teisiškai apgintas dėl imigrantiškosios šventybės, kaip įvykusios praetyje, sampratos. „Žmonės visuomet turi būti pasirengę priimti naujus apreiškimus naujose vietose. Jei tokios galimybės nebūtų, visi dievai ir visos dvasios būtų mirę. Vadinas, mes visuomet turime kreipti žvilgsnį pirmyn, į būsimą naujos šventos vietos ir naujų apeigų apreiškimą. Deja, kai kurie federaliniai teismai labai iracionaliai ir dviprasmiškai apibrėžė šį visuotinį religijos aspektą, reikalaudami, kad tradicinių religijų atstovai apribotų savo šventas vietas tomis, kuriose indėnai yra lankęsi istorinėje praetyje, tuo nejučia teigdami, jog, bent jau federaliniam teismui, Dievas yra miręs“ (*Sacred Lands and Religious Freedom*. Iš: *Native American Rights Fund Legal Review*, 1991).
15. Charleso H. Longo religijos apibrėžimas labai gerai tinka aptariant *religiją kaip įsibuvimą*. Religija „reikš orientaciją – orientaciją pačia plačiausia prasme, tai yra, kaip žmogus atsako į savo vietos pasaulyje klausimą... Bet kurios tautos religija – tai daugiau nei tam tikra mąstymo struktūra; tai patyrimas, raiška, motyvacija, ketinimai, elgesys, būdas, ritmas“ (*Significations*, p. vii).

Versta iš rengiamos spaudai knygos:
ARNOLD, P. P. *Indigenous religions*. Chapter 3:
Religion as Habitation. 2012.

Iš anglų kalbos vertė Dainius RAZAUSKAS

READINGS

Religion as Habitation

ARNOLD, P. P.

Presented is the third chapter, “Religion as Habitation,” of P. P. Arnold's book, *Indigenous Religions*, which is being prepared for publication. This chapter discusses the importance of location, place, land for the so-called indigenous religions. The main message is that true religious faith, a true religious life, is expressed through respect for the place, land, earth where one lives, rather than indifference, or even contempt.

Publikaciją remia Spaudos,
radijo ir televizijos rėmimo fondas.